● مجلهٔ دانشگاه علوم پزشکی بابل، سال اول، شمارهٔ ۴، صفحه ۳۲ الی ۳۷، پائیز ۱۳۷۸

شایعترین علل درخواست دارو بدون نسخه از دیدگاه مراجعه کنندگان به داروخانه های شهر کرمان

دکتر محمودرضا حیدری [۱]، دکتر محمد کرمی نژادنجبر [۲]، دکتر مهدی رضائی فر [۳]، دکترعصمت رضائی دستجردی [۴]

۱-استادیار گروه سم‌شناسی و فارماکولوژی دانشگاه علوم پزشکی کرمان ۲- دانشیار مرکز پژوهشهای علمی- صنعتی کرمان

۳- مربی گروه داروسازی دانشکده داروسازی کرمان ۴- دکتر داروساز

سابقه وهدف: مصرف خودسرانه و بدون نسخه دارو می‌تواند مشکلات متعددی را ایجاد کند.این مطالعه بمنظور تعیین شایعترین علل درخواست داروی بدون نسخه از دیدگاه مراجعه کنندگان به داروخانه‌های شهر کرمان انجام شده تا در حد امکان بتوان در رفع این علل تلاش نمود.

مواد و روشها: پرسش نامه‌ایی برای ۳۰۰ مراجعه کننده جهت دریافت دارو بدون نسخه، در ۱۰ داروخانه شهر کرمان که بطور تصادفی‌انتخاب‌شدند،تکمیل گردید. پرسشنامه حاوی دو سئوال کلی بوده که از طریق مطالعه آزمایشی تهیه شد.

یافته‌ها: در پاسخ به این سئوال که «چرا داروی بدون نسخه میخواهید؟»، جوابهای مختلفی داده شد. در ۵۱٪ از موارد استفادهٔ قبلی و بهبودی و نیز وجود علائم مشابه در ۲۰/۶٪ موارد عدم استطاعت مالی برای پرداخت حق ویزیت، در ۸/۲٪ موارد امتناع از پرداخت حق ویزیت بدلیل تجویز مشابه از سوی پزشک، در ۳/۷٪ موارد خود تجویزی مطرح گردید. سایر پاسخها شامل، وجود بازار داروئی آزاد(۲/۶٪)، دیکته به پزشک(۲/۲٪)، وخامت حال و عدم توانایی مراجعه به پزشک(۲٪)، بدلیل مسافر بودن(۲٪)، سهولت تهیهٔ دارو بدون نسخه(۱/۷٪)، عدم تحویل داروی کامل از سوی داروخانه‌ها(۱/۷٪)، همراه نیاوردن نسخه(۰/۷٪)، تحویل داروی مشابه علیرغم نسخهٔ پزشک(۰/۷٪) میباشند. در پاسخ به سئوال دوم که « چرا به پزشک مراجعه نمی‌کنید؟»، نیز پاسخهای متفاوتی داده شده است. در ۲۲/۳٪ موارد عدم استطاعت مالی جهت پرداخت حق ویزیت، نداشتن وقت برای مراجعه به پزشک(۲۳/۷٪)، اطمینان از تجویز همین داروها از طرف پزشک و عدم پرداخت حق ویزیت(۱۵/۷٪)، در مسافرت بسر بردن پزشک خانوادگی(۶/۷٪)، شلوغ بودن مطب پزشکان(۶٪)، بدحال بودن و عدم توان مراجعه به دکتر(۵٪)، پزشک خود بودن(۳٪)، تجویز با دیکته کردن بیمار به پزشک(۲٪)، استفادهٔ قبلی و بهبودی و وجود علائم مشابه(۱/۶٪)، سهولت تهیه دارو بدون نسخه(۱/۳٪)، تحویل داروی مشابه علیرغم نسخهٔ پزشک(۰/۶٪) ذکر شده‌است.

نتیجه گیری: بر اساس این نتایج بدیهی است که توجه به هر کدام از علل ذکر شده و برطرف نمودن هر یک از آنها می‌تواند در کاهش روند درخواست داروی بدون نسخه مؤثر واقع شود.

واژه‌های کلیدی: داروی بدون نسخه، داروخانه، پزشک.

مقدمه

درخواست داروی بدون نسخه که ضررهای آن بیشتر از منافع آن می‌باشد در اکثر موارد بدلیل عدم اطلاعات دارویی فرد مصرف کننده منجر به پدید آمدن عوارض جانبی متعدد در وی می شود (۲و۱). در حال حاضر در

[DOR: 20.1001.1.15614107.1378.1.4.5.6]

کشور ما و بالطبع در شهر کرمان مسائل بهداشتی و درمانی زنجیره معیوبی دارد و اشکالات و نابسامانیهائی در آن مشاهده می‌شود. در مسئله دارو و درمان نکاتی مطرح است. مثلاً بیماران، نقش اصلی را در این سیکل داشته و مصرف کنندگان اصلی دارو میباشند و پزشک تجویزکننده اصلی دارو است. وقتی نسخه پزشک را به داروخانه تحویل می‌دهند ممکن است دارای اشکالات متعدد از جمله تکراری بودن موارد تجویز شده باشد(۴و۳). همچنین عوامل دیگری از جمله بالا بودن حین ویزیت پزشک یا به عبارت بهتر عدم استطاعت مالی افراد در پرداخت ویزیت پزشکان، شلوغ بودن مطب پزشک و یا کامل ندادن و یا مشابه دادن داروها توسط داروخانه‌ها، موجود نبودن داروهای تجویز شده توسط پزشک ممکن است باعث شود که بیماران مستقیماً به داروخانه مراجعه نموده و تقاضای دارو بدون نسخه بر اساس تشخیص خود نموده و خوددرمانی را آغاز نمایند که این خود مشکلات متعدد را به همراه دارد (۴و۲). در این تحقیق سعی شده تا شایعترین علل درخواست دارو بدون نسخه توسط بیماران بررسی شود تا در حد امکان با استفاده از نتایج حاصله بتوان جهت رفع این علل تلاش نموده تا کمکی جهت سالم سازی زنجیره دارو درمانی و کاهش مصرف دارو و در نهایت کمک به بیماران باشد. بدیهی است هرگونه اقدام در جهت اهداف فوق مستلزم داشتن اطلاعات آماری و مشخص بودن سهم هر کدام از عوامل در این رویه نادرست درخواست دارو بدون نسخه میباشد.

مواد و روشها

این مطالعه یک بررسی مقطعی توصیفی است و در داروخانه‌ها شهر کرمان اجراء گردیده است. بصورت تصادفی ۱۰ داروخانه از مناطق مختلف شهر کرمان برای مطالعه مشخص شدند و با مسئولین داروخانه‌ها هماهنگی لازم بعمل آمد تا پرسشنامه تهیه شده در آن داروخانه‌ها تکمیل گردد. در این مطالعه در هر داروخانه ۳۰ نفر مراجعه کننده جهت دریافت دارو بدون نسخه، یعنی جمعاً ۳۰۰ نفر برای تعیین شایعترین علل «درخواست دارو بدون نسخه» مورد مصاحبه قرار گرفتند. لازم به ذکراست که پرسشنامه از طریق مطالعه آزمایشی Pilot Study تهیه گردید؛ به این ترتیب که از ۱۱۲ نفری که متقاضی داروی بدون نسخه بودند، سئوالاتی پرسیده شده و جواب آنها منشأ پاسخهای احتمالی موجود در پرسشنامه اصلی پژوهش قرار گرفت و اصلاحات لازم صورت گرفت. پس از مشخص شدن داروخانه‌ها، بر اساس توضیحات ذکر شده در بالا، بعد از اینکه فردی جهت گرفتن داروی بدون نسخه مراجعه نمود، داروهای درخواستی مراجعه کننده سئوال می‌شد و از وی پرسیده می‌شد که «چرا دارو، بدون نسخه پزشک می‌خواهید؟» هر گونه جواب مراجعه کننده بوسیله پرسشگر یادداشت شده و بعداً در پرسشنامه با حرف (A) مشخص می‌کرد و سپس از او سئوال می‌شد «چرا به پزشک مراجعه نمی‌کنید؟» جواب مراجعه کننده یادداشت شده و بعداً در پرسشنامه با حرف (B) مشخص می‌کرد و در نهایت هر کدام از داروهای درخواستی که مجاز بودند در اختیار آن فرد قرار می‌گرفت. ضمناً در مواردی که در خواست دارو بدون نسخه مبنی بر نسخه‌های قبلی یا تماس تلفنی پزشک و یا هر مورد مشابهی که درخواست داروی بدون نسخه محسوب نمی‌شد، به عنوان درخواست دارو بدون نسخه تلقی نشده و از مطالعه حذف گردیدند تا در نتیجه‌گیری خطا ایجاد نگردد. در نهایت پس از تکمیل شدن پرسشنامه، اطلاعات با آمار توصیفی ارزیابی شدند.

یافته ها

در طی این تحقیق که در زمینه علل درخواست داروی بدون نسخه از ۳۰۰ نفر از مراجعه کنندگان به ۱۰ داروخانه واقع در شهر کرمان بعمل آمد، نتایج مهمی بدست آمده است. فراوانی پاسخهای داده شده به این سئوال که «چرا دارو بدون نسخه میخواهید؟» در جدول شماره ۱ ذکر

[DOR: 20.1001.1.15614107.1378.1.4.5.6]

جدول ۱. فراوانی پاسخهای داده شده به سئوال «چرا دارو بدون نسخه پزشک می‌خواهید؟» در مراجعه کنندگان به ۱۰ داروخانه شهر کرمان

پاسخهای سئوال (A) (چرا دارو بدون نسخه پزشک می‌خواهید؟)	تعداد افراد(٪)
قبلاً از این دارو استفاده کردم خوب شدم و حالاهم همان بیماری رادارم.	۱۵۳(٪۵۱)
برای من استطاعت مالی برای پرداخت حق ویزیت وجود ندارد.	۶۲(٪۲۰/۶)
می‌دانم پزشک همین‌ها را می‌نویسد و نمی‌خواهم حق ویزیت بپردازم.	۲۵(٪۸/۳)
خودم دکتر خودم می‌باشم.	۱۴(٪۴/۷)
مصرف دارویی آزاد (وجود بازار دارویی آزاد).	۱۱(٪۳/۶)
هر چه خودم بگویم دکتر آنرا می‌نویسد (همیشه مصرف می‌کنم).	۷(٪۲/۳)
خیلی بدحال هستم نمی‌توانم دکتر بروم.	۶(٪۲)
مسافر هستم.	۶(٪۲)
بدون نسخه راحتترم.	۵(٪۱/۷)
داروخانه نسخه را کامل نمی‌دهد.	۵(٪۱/۷)
نسخه را همراه نیاوردم.	۲(٪۰/۷)
مگه اشکالی دارد.	۲(٪۰/۷)
هر چه دکتر بنویسد داروخانه مشابه‌اش را می‌دهد.	۲(٪۰/۷)
جمع	۳۰۰(٪۱۰۰)

شده است. همانطور که در جدول ۱ مشخص است، ۱۵۳ نفر یعنی ۵۱٪ از مراجعین ذکر نمودند که قبلاً از این دارو استفاده کردم و خوب شدم و حالا هم همان بیماری را دارم. ۶۲ نفر یعنی حدود ۲۰٪ از مراجعین نیز عدم استطاعت مالی برای پرداخت حق ویزیت را علت درخواست داروی بدون نسخه ذکر نموده‌اند. سایر پاسخهای عنوان شده در این مورد همراه با فراوانی هر یک از آنها به تفکیک در جدول ۱ آمده است. فراوانی پاسخهای داده شده به این سئوال که «چرا به پزشک مراجعه نمیکنید؟» در جدول ۲، ذکر شده است. همانطور که در جدول ۲ مشخص است، ۹۷ نفر یعنی حدود ۳۲٪ از مراجعین عدم استطاعت مالی برای پرداخت حق ویزیت پزشک و ۷۱ نفر یعنی حدود ۲۴٪ از مراجعین نیز کمبود وقت جهت مراجعه به پزشک را عنوان نموده‌اند. سایر پاسخهای عنوان شده در این مورد همراه با فراوانی هر یک از آنها به تفکیک در جدول ۲ آمده است.

بحث

درخواست داروی بدون نسخه از داروخانه‌هابرای بعضی از اقشار مردم ممکن است فوایدی دربر داشته باشد (مثلاً صرفه جویی در وقت) ولی برای اکثر کسانی که از عوارض جانبی، تداخل داروئی، موارد منع مصرف و سایر اطلاعات داروئی بی‌اطلاع هستند زیانهای بسیاری را ممکن است بدنبال داشته باشد(۵و۳و۱) و حتی ممکن است منجر به وخیم شدن حال مریض نیز بشود وحتی گاهی این مصرف خود سرانه و بدون نسخه دارو توسط بیمار موجب ناراحتی‌های جبران ناپذیر و تحمیل هزینه‌های چندین برابر گردد (۷و۶و۴و۲). در وضع فعلی،

[DOR: 20.1001.1.15614107.1378.1.4.5.6]

جدول ۲. فراوانی پاسخهای داده شده به سئوال «چرا به پزشک مراجعه نمی‌کنید؟»
در مراجعه کنندگان به ۱۰ داروخانه شهر کرمان

پاسخهای سئوال (B) (چرا به پزشک مراجعه نمی‌کنید؟)	تعداد افراد(٪)
برای من استطاعت مالی برای پرداخت حق ویزیت وجود ندارد.	۹۷(٪۳۲/۳)
وقت مراجعه به پزشک را ندارم.	۷۱(٪۲۳/۷)
می‌دانم پزشک همین‌ها را می‌نویسد و نمی‌خواهم حق ویزیت بپردازم.	۴۷(٪۱۵/۶)
دکتر خودم مسافرت است.	۲۰(٪۶/۷)
مطب پزشکان شلوغ است.	۱۸(٪۶)
خیلی بدحال هستم نمی‌توانم دکتر بروم.	۱۵(٪۵)
خودم دکتر خودم می‌باشم.	۱۲(٪۴)
هر چه خودم بگویم دکتر آنرا می‌نویسد(همیشه مصرف می‌کنم).	۹(٪۳)
قبلاً از این دارو استفاده کردم خوب شدم وحالا هم همان بیماری را دارم.	۵(٪۱/۷)
بدون نسخه راحتترم.	۴(٪۱/۳)
هر چه دکتر بنویسد داروخانه مشابه‌اش را می‌دهد.	۲(٪۰/۷)
جمع	۳۰۰(٪۱۰۰)

درخواست داروی بدون نسخه از داروخانه‌ها بصورت‌امری نسبتاً عادی و بلامانع درآمده است و مردم این را حق خود می‌دانند که هر دارویی را که خواستند به آنها داده‌شود(۵و۴). در طی این مطالعه که راجع به علل درخواست داروی بدون نسخه و علت عدم مراجعه به پزشک بعمل آمد نتایج جالب توجهی حاصل گردید. درصد زیادی از مراجعه کنندگان به داروخانه‌ها علت درخواست داروی بدون نسخه و عدم مراجعه به پزشک را عدم توان مالی ذکر کرده‌اند. این پاسخ گرچه توجیه مناسبی برای افراد می‌باشد ولی در واقع این افراد متحمل ضرر و زیان بیشتری می‌گردند. این افراد هزینه خرید دارو را تحمل نموده و چه بسا که آن دارو برایشان مناسب نبوده و نه تنها بیماریشان بهتر نشده بلکه بیماری آنها پیشرفت کرده و عوارض جانبی دارو را نیز متحمل شده‌اند، لذا بنظر می رسد با تحت پوشش قرار دادن افراد توسط بیمه‌ها این مشکل تا حدی برطرف گردد تا هر فردی با هر درآمدی استطاعت مالی برای مراجعه به پزشک را داشته باشد و از حق طبیعی خود استفاده نماید(۹ و۸). درصد زیادی از مراجعه کنندگان نیز تجربه قبلی مصرف دارو و بهبودی را دلیل موجهی برای درخواست همان دارو ذکر کرده‌اند. دراین مورد می‌توان از طریق رسانه‌های گروهی اطلاعات عمومی را بالا برد تا از مصرف خودسرانه دارو خودداری کنند. در این راستا تهیه فیلمهای کوتاه تلویزیونی در مورد عواقب ناگوار مصرف خودسرانه دارو نقش خیلی زیادی در پیشگیری از روند رو به رشد این تفکر غلط در مصرف دارو دارد و لازم است که مسئولین مربوطه با صرف هزینه و وقت به این امر مهم نیز اهتمام ورزند. درصد قابل توجهی از متقاضیان داروی بدون نسخه هم می‌گویند که می دانیم پزشک همین داروها را می‌نویسد و نمی‌خواهیم حق ویزیت بپردازیم. در مورد این مسأله هم لازم است که پزشکان در ارزیابی بیماری دقت بیشتری نموده و با صرف وقت بیشتر و تجویز اصولی و بجای دارو

[DOR: 20.1001.1.15614107.1378.1.4.5.6]

اطمینان بیماران را جلب نموده(۱۱-۸) و از این طریق روند رو به رشد درخواست داروی بدون نسخه را بکاهند (۱۵-۱۲). کمبود وقت افراد جهت مراجعه به پزشک نیز از عواملی است که آنها را به طرف داروخانه ها برای درخواست داروی بدون نسخه سوق می دهد در صورتیکه تدابیری جهت رفع این مشکل بکار بسته شود تا حدودی در کاهش درخواست داروی بدون نسخه مؤثراست. شلوغی مطب پزشکان نیز از عوامل مؤثر در درخواست داروی بدون نسخه است. آنچه مسلم است اینکه در حال حاضر تعداد پزشک به اندازه نیاز وحتی بیشتر از نیاز جامعه وجود دارد ولی توزیع نامناسب آنها در سطح شهر باعث می‌شود که بعضی از مطبها خیلی شلوغ و بعضی مطبها فاقد مریض باشند. مسئله دیگر اعتقاد مردم به بعضی پزشکان بخصوص نیز از عوامل شلوغی بعضی میباشد. عوامل دیگری نیز در درخواست داروی بدون نسخه دخیلند که از اهمیت کمتری برخوردار بوده و راجع به آنها بحث نمی شود. به احتمال قوی در سایر استان های کشورمان نیز همین عوامل در درخواست داروی بدون نسخه دخیلند، لذا توجه به آنها از اهمیت بالایی برخوردار است.

امید است با استفاده از نتایج این مطالعه، مسئولین امر بتوانند راه حلهای مناسب به منظور سوق دادن توده مردم به سوی سلامت عمومی که یکی از اهداف اصلی کل نظام بهداشتی و درمانی مملکت اسلامی می‌باشد، ارائه نمایند و مردم عزیز کشورمان نیز با به کار بستن آنها، تلاش مسئولین بهداشتی و درمانی را به نتیجه مطلوب برسانند تا شاهد جامعه‌ای با سلامت کامل باشیم.

تقدیر و تشکر

از حوزه معاونت پژوهشی دانشگاه علوم پزشکی وخدمات بهداشتی درمانی کرمان که بخشی از هزینه های این تحقیق را تقبل نموده و خانم مژگان کرمی نژاد که در تهیه این مقاله همکاری نموده‌اند صمیمانه تشکر و قدردانی می‌شود.

****

منابع

۱ـ فنائی غ. مصرف بی رویه دارو، دارو و درمان سال هشتم شماره بهمن، ۱۳۶۷: ۲ـ۳.

۲ـ مقبل ع، عاقلی ه، سلیمی ع. بررسی علل مصرف بی‌رویه دارو در شهرستان رامهرمز استان خوزستان، مجله دارو و درمان شماره آذر، ۱۳۷۲: ۱۱ـ۱۲.

۳ـ بخش بررسی‌های علمی شرکت سهامی داروپخش اطلاعات و کاربرد داروهای ژنریک ایران، چاپ داروپخش، ۱۳۶۹: ۱۸۸ـ۱۷۶.

۴ـ حیدرنژاد ف. علل مصرف بی رویه دارو، دارو و درمان، سال هفتم، شماره مرداد: ۱۳۶۹: ۳۵ـ ۳۱.

5. Holloway A. Patient Knowledge and information concerning medication on discharge form hospital. J Adv Nurs 1996; 24(6): 1169-74.

6.Boyd JR, Covington TR, Stanaszek WF, Coussons RT. Drug defaulting partII: Analysis of noncompliance patterns. Am J Hosp Pharm 1974; 31: 485-491.

7. Bouhaddou O, Warner H. An interactive patient information and education system (Medical House call) based

[DOR: 20.1001.1.15614107.1378.1.4.5.6]

on a physician expert system. Med Info 1995, 8(2): 1181-5.

۸ـ کولیر جو. «بیماران حق دارند که بدانند» ترجمه ادیب‌زاده، مجله دانشکدهٔ پزشکی دانشگاه همدان، چاپ سوم، سال ۱۳۶۶؛ ۱۷ـ۱۴.

۹ـ مایکل بولند. «بیماران از پزشکان چه انتظار دارند؟» ترجمهٔ چراغعلی، بهداشت جهان، تهران سال دهم، شماره اول، شماره تابستان و پاییز، ۱۳۷۴؛ ۱۲ـ۴.

۱۰ـ حسینی م. خصوصیات یک پزشک ماهنامه دارویی رازی، شماره اسفند، ۱۳۷۵؛ ۸۴ـ۸۱.

۱۱ـ وکیلی ح. جلوه‌هایی از آموزش پزشکی در ایران، مجله دانشکدهٔ پزشکی دانشگاه شهید بهشتی، سال ۹، شماره ۱، (تیر، مرداد، شهریور)، ۱۳۶۴؛ ۶۲ـ۵۸.

12. Devries TPGM. Teaching prescribing: A new approach essential drugs monitor 1988; 7: 18-19.

13. Devries TPGM. et al. Impact of a short course in pharmacotherapy for undergraduate medical students. Lancet 1995; 346: 2.

14. Soumerai SB. Factors influencing prescribing. Aust J Hosp Pharm 1988; 18(3)suppl.

15. WHO publications. WHO action programme on essential drugs and vaccines 1993; 17: 16-20.

[DOR: 20.1001.1.15614107.1378.1.4.5.6]